

K POJMŮM

„umění“ a „hodnota“ VE VOJENSKÉ VĚDĚ

S nastupující exaktizací vojenské vědy, která v některých jejích disciplínách se prosazuje snadněji a v některých se zdá být jen těžko uskutečnitelná, objevují se nejasnosti a problémy jak v zařazení, tak i v chápání významu činností, které běžně zahrnujeme pod pojem „umění“. Nejde nám o rozbor pojmu „vojenské umění“, který vznikl historicky k označení nejdůležitější disciplíny vojenské vědy, ale o obecnější pojem umění.

V tomto článku není možné plně rozebrat význam a poslání umění jak na obecné úrovni, tak i ve vojenské vědě, zejména ve vztahu k velitelskému umění. Vycházíme z názoru, že s uměním ve vojenském je nutné i nadále počítat, protože člověk bude nezbytným článkem ozbrojených sil, zejména v jejich řízení. Upozorňujeme jen na to, že v literatuře se již objevují celkem seriózní studie na toto téma, které umožní lépe využívat umění i v rozvoji exaktizace, která má své meze.

Pod pojmem umění obecně chápeme určitý druh lidské činnosti, dovednost, zvláštní schopnost, obratnost, zručnost. Je to subjektivní projev lidského individua, schopného v abstraktní sféře vyvozovat ze vztahů systémů objektivní reality nealgoritmizovatelné soudy a těch využívat.

K usměrňování chování každého systému mají základní důležitost dvě stadia:

- stadium **přípravy** (plánování),
- stadium **realizace**,

kteřá ve vojenském již vykrystalizovala a jsou formalizována v předpisech a směrnicích, jako např. **plánování** operace a **vedení** boje apod.

V přípravném období se jakýkoli systém s cílovým chováním, tudíž i vojenský systém, formuluje, doplňuje, přeskupuje se jeho prvky do efektivnějších struktur, zvyšuje se jeho požadovaná účinnost a připravuje se na předpokládané funkce v realizaci, kdy bude muset projevovat vysoké homeostatické vlastnosti a splnit dílčí úkoly k dosažení cíle. Příprava — plánování — neznamena jen „lámat si hlavu, jak promyšleně dosáhnout úplně náhodných výsledků“ (A. Bierce), ale znamená především připravit systém tak, aby náhoda se nestala nebezpečným překvapením.

V realizaci se projevuje skutečná hodnota systému; teprve a pouze v ní se projevuje objektivní hodnota v konfrontaci s celou skutečností, s níž systém přichází do styku. Teprve v ní se v plné míře projevují vztahy systému k jiným systémům. V realizaci se uvádějí do chodu všechny příslušné zákonité faktory, které nemohl nikdo předem v úplnosti předvídat. Uživatelem hodnoty, která vychází z celkového plánu i jeho dílčích částí v realizaci, jsou jak vlastní vojska, tak i nepřítel a objektivní podmínky. Pro polní systémy je realizací pouze bojová činnost v ozbrojeném zápase, pro mírové systémy je to celá mírová praxe, avšak i s některými, v míru

zatem nerealizovatelnými, požadavky budoucího ozbrojeného zápasu; úplná hodnota i mírového systému se může tedy projevit až ve válce.

Realizace ve vojenství a velení zvláště není tedy pouhé zavedení plánu nebo projektu do užívání, a proto by bylo přesnější tyto dva pojmy „realizace“ a „zavedení“ nezaměňovat. Samotné zavedení plánu, projektu je víceméně jednostrannou záležitostí administrativního charakteru, otázkou práva nadřízeného, otázkou autority. Naproti tomu realizace je ovlivňována složitými vztahy řízeného systému ke konkrétní totalitě.

Protože v realizaci se projevují nezakryté, nekompromisné a bez jakéhokoli předběžného upozorňování účinky všech faktorů, které nelze nikdy plně splánovat a předem vyčerpávajícím způsobem modelovat, v ozbrojeném zápasu, jako realizačním procesu, vystupuje jako velmi důležitý faktor zvláštní vlastnost člověka — umění. Tato funkce člověka se projevuje ve všech lidských činnostech, avšak s různými intenzitami a kvalitami. Některá tradiční nebo „přirozená“ umění vyžadují jen zdravý lidský rozum a běžné schopnosti, které má každý člověk, jiné naopak vyjadřují zvláštní přípravu — hluboké vědecké teoretické znalosti. I když věda se stává výrobní silou, převládání vědy ve vojenství bude mít rozhodující význam v přípravném období, pro stadia realizace, i vzhledem k vyhrcování možností vědeckotechnickou revolucí, bude současně neustále narůstat význam umění. To však neznamená, že funkce umění bude stavěna do protikladu k vědě nebo vedle ní. Umění je spjato s člověkem, nedá se zatím algoritmovat, protože se opírá o dosud plně neprobádané vlastnosti člověka, jako jsou kreativita, heuristika a podvědomé funkce mozku. Některé stránky náhodnosti v lidském rozhodování se dají snad postupně řešit počtem pravděpodobnosti, ale zatím se nedá algoritmovat úmysl, intuice, tvůrčí nelogičnost. Další neurčitost způsobu je souborový charakter ozbrojeného zápasu. Dokud bude existovat válka, umění bude lidskou funkcí a bude mít proto stále velký význam. Z ozbrojeného zápasu bude možné umění jen postupně vytlačovat technologickou aplikací vědy, zejména v automatizaci velení a konstruování automatických zbraňových systémů. Ve válce, jako pokračování politiky, nebude možné umění vyloučit nikdy, protože „nelidská“ válka nemůže existovat.

Předpokládá-li se existence umění, vzniká otázka, zda je možná nějaká věda o umění. E. Fromm uvádí: „Ve všech uměních tvoří systém objektivně platných no-

rem teorii praxe (určité vědy), založené na teoretické vědě.“ Touto potřebnou teoretickou vědou umění může být částečně i praxeologie, kterou rozpracovala polská škola T. Kotarbińského. Podle jejího hodnocení je praxeologie ucelenou teorií především o efektivnosti praktické činnosti, která hledá zákony a rozpracovává pravidla vědomého cílového chování, součinnosti a spolupráce v lidské praxi. Má širší rozsah než věda o řízení, teorie velení, kybernetika aj. Lze ji použít jak na stránky společenské, tak i technické. Proti kybernetickému, relativně izolovanému pojetí, přihlíží praxeologie i plně ke všem antropologickým faktorům. Podklady k zobecnění praxe bere Kotarbiński z teorie organizace, z vědeckého řízení a z racionalizace práce.

Vychází z těchto principů racionální organizace činnosti:

- efektivnost,
- spolehlivost,
- přesnost,
- ekonomičnost,

které rozvíjejí v těchto hlavních skupinách faktorů:

1. aktivita, iniciativa,
2. automatizace — jako minimalizace vměšování se do procesů realizace,
3. instrumentalizace,
4. anticipace — předvidání včas, aby realizace probíhala v optimální době,
5. potencializace — s dosahováním efektu pouhým naznačením možnosti,
6. kunktace — jako metoda odkládání realizace na příhodnou dobu, aby bylo možné využít překvapení, nebo až do vyčerpání protivníkových možností. Existuje však mez, za kterou kunktace pozbývá smysl.

Do dalšího integrovaného celku faktorů pak Kotarbiński počítá:

7. koordinaci jako synchronizaci činnosti,
8. preparaci (přípravu),
9. programizaci — tvorbu plánů, projektů a programů,
10. racionalizaci plánování,
11. imanentizaci činnosti, kde procesy programizace a racionalizace plánování probíhají uvnitř subjektu,
12. organizaci (kooperaci) jako:
 - a) všeobecnou integraci,
 - b) organismus,
 - c) kooperaci.

Prvořadé místo v praxeologicky pojatém umění zaujímá **obecná strategie**, chápaná jako metoda myšlení, která umožňuje třídit a uspořádat události jako podklad k volbě optimálních postupů.

Ve velení půjde v realizačním procesu v podstatě o třídění, uspořádání a syntézu k rozhodování těchto faktorů:

- cíle bojové činnosti,
- síly a
- prostředky k dispozici,
- situace,
- používané metody,
- zabezpečení bojové činnosti.

Z toho některé budou známé, o ostatních bude nutné rozhodnout. Známa bude vždy aspoň částečně situace. Ostatní faktory se budou různě prolínat a mohou teoreticky tvořit třicet různých vztahů. Ovšem při respektování různé úrovně znalosti stavů všech základních faktorů počet možných kombinací nesmírně narůstá, takže ani samočinné počítače s miliónovými počty operací za vteřinu by řešily úlohu v nepříjemně dlouhém čase. Jedině člověk svým heuristickým způsobem myšlení, který je vázán na jeho intelekt, je schopen řešit problémy velení v přijatelné době.

Důležité je přitom zjištění, že ne každý člověk má tyto schopnosti, spadající do sféry umění, a proto nemůže být každý stejně dobrým velitelem. Praxeologie, jako věda o umění, svými výsledky může značně přispět jednak k výběru vhodných osob zabezpečujících realizační proces v jakékoli činnosti a jednak k přímé výchově a přípravě takovýchto lidí. Zdá se, že v dalším rozvoji vojenství nelze zdůrazňovat jen jeho exaktizaci, ale je nutné se zamýšlet i nad významem vědy o umění a jejím praktickým využitím.

• • •

A nyní několik myšlenek k pojmu „hodnota“.

Pro ozbrojené síly a tím i jeho velení je nejzávažnější určování cílů. Stanovení cílů, jakož i jiné obdobné cílové činnosti se řídí vždy podle nějakých hodnot. Hodnoty se mohou blížit objektivním potřebám, nebo naopak mohou směřovat k pseudohodnotám vytvářeným subjektivními požadavky. Výsledná hodnota, podle které osciluje rozhodnutí, je vždy kompromisem a převažuje v ní ta stránka, která rozhodujícímu jednotlivci přináší maximální „dobro“. Každé rozhodnutí závisí na jistém vážení hodnot. Předpokládá se jistá stupnice rozmanitých hodnot, srovnatelných tak, že při výběru určitého rozhodnutí

z celkového souboru možných rozhodnutí rozhoduje nejvyšší hodnota nebo logické kombinace hodnot, přiřaditelných zvolenému rozhodnutí.

Hodnota sama o sobě je kategorií nejrozličnějších oblastí a disciplín. Pro vojenskou vědu nabývá zvláštních rysů. I když vychází z objektivních přírodních podmínek, pozměňují ji jednak skutečné (ne propagované) lidské vztahy a souborový charakter ozbrojeného násilí.

Hodnoty z oblastí vojenské vědy mají tyto charakteristické tendence:

— **polarizace k extrémům, protikladnost** — (co je „dobrem“ pro naši stranu, je „zlem“ pro nepříteli);

— **relativita** — vojenská skutečnost je tak rozsáhlá, že většina hodnot se objevuje jen v určitých vztazích a poměrech a platí jen pro konkrétní speciální kruh;

— **potencialita** — hodnota je sice připravována v přípravném období, ale projevuje se až za určité situace ve skutečném procesu realizace. Vše co ukládáme do potence, nebo na co se spoléháme v potenci, se nemusí ještě reálně vyjevit a fungovat, protože oživení potenciality závisí vždy na vytvoření a existenci nutných adekvátních podmínek. Podle toho je možné potencialitu hodnot dělit na:

— prvotní potencialitu — aktualizuje se jen v určitých příslušných podmínkách („kladná“ realizace),

— sekundární potencialitu — oživuje se v opačných podmínkách, než prvotní potencialita („záporná“ realizace — rozpad, zánik systému);

— **proměnlivost intenzity** — odpovídá průběhu ozbrojeného zápasu.

Je otázkou, zda pro vojenskou vědu lze sestavit pevný jednotný kodex hodnot, v kterém by bylo stanoveno i pořadí. Se-stavení takového kodexu by bylo problémem pouze věcně logickým, avšak jeho praktické využívání v umění by bylo již složitým problémem psychologickým. Absolutní hodnoty mohou existovat jen v říši ideální, mohou však mít význam pro přípravné období.

Hodnota ve vojenství se stupňuje i na-

růstáním jeho složitosti. V realizaci, tj. v přímém vztahu člověka a ozbrojeného zápasu, se hodnota finálně formuje a zjevně vystupuje. Současně vzniká u člověka emoční vztah k hodnotám.

Na základě těchto hodnot z minulosti i na základě neustále živelně upravovaného kodexu hodnot člověk hodnotí a rozhoduje se. V tomto procesu vystupují jednak rozumové funkce tvrzení a předpovědi, jednak i soudy.

Teorie hodnot (popřípadě vojenská axiologie) nemůže dávat přímé návody ke správnému hodnocení, může však být závažnou nepřímou pomůckou k teoretickému zvládnutí i dosud nealgoritmizovatelných částí umění.

Vypracování ucelené teorie hodnot ve vojenství není práce snadná, protože hod-

noty v závislosti na stupni velení, podmínkách bojové činnosti a čase se neustále mění. Např. v ekonomické oblasti jsou hodnoty poměrně stálé, dají se snadněji kvantifikovat, a proto je snadnější konstruovat ekonomické modely. Naproti tomu ve vojenství to bude značně obtížnější. Chceme-li však i ve vojenství dosáhnout objektivních výsledků, jak ve velení, tak ve výstavbě ozbrojených sil a objektivizaci zákonitostí ozbrojeného zápasu cestou exaktizace, nemůžeme se vyhnout kvantifikaci hodnot, které funkci ozbrojených sil podmiňují. Nebude jednoduché tyto hodnoty definovat a nalézt adekvátní matematické metody k bytí i pravděpodobnostnímu vyjádření jejich vztahů. To ovšem podle našeho názoru nemůže být překážkou řešení tohoto problému.